

Ottar Hellevik

“Fra tilskuere til deltagere”: Utdrag av opposisjonen ved Lise Tøgebys doktordisputas

Lise Tøgebys doktorgradsavhandling er satt sammen av en ti år gammel mindre bok på dansk og 6 artikler på engelsk publisert eller under publisering i internasjonale fagtidsskrifter på 90-tallet (Tøgeby, 1984; 1992; 1994a-c; 1995a-b). Hun har også skrevet en utfyllende sammenfatning av arbeidene på dansk med samme tittel som avhandlingen: *Fra tilskuere til deltagere. Den kollektive politiske mobilisering af kvinder i Danmark i 1970'erne og 1980'erne* (1994d).

Bidragene har det til felles at de tar opp ulike sider ved kjønnsforskjeller i politisk deltakelse, og at de er empiriske analyser av danske intervju-undersøkelser. Det er sentrale faglige og samfunnsmessige spørsmål som behandles, og det på en måte som både imponerer og gleder. Dette er empirisk samfunnsforskning på sitt beste, der tidligere forskning danner utgangspunkt for interessante teoretiske diskusjoner og avklaringer, og skarpsindige empiriske analyser avdekker ny kunnskap. Samtidig er utformingen forbilledlig klar og velskrevet, slik at arbeidet burde være tilgjengelig for et bredere interessert publikum, spesielt den sammenfattende beskrivelsen. Analysene legges ikke mer komplisert opp enn det problemstillingene tilsier, i kontrast til hangen til overdrevent statistisk raffinement som gjør deler av dagens kvantitative samfunnsforskning utilgjengelig utenfor en liten krets av spesialister.

I denne forkortede gjengivelsen av opposisjonen er den tradisjonelle gjennomgangen av hovedpunkter i doktorgradsarbeidet blitt skåret ned, til fordel for de kritiske innvendingene som ble diskutert med preses. Ganske kort skal noen av de sentrale punktene nevnes, uten å gå gjennom hvert arbeid for seg, eller gjøre rede for akkurat hvilke synspunkter som forekommer hvor.

Hovedpunkter i avhandlingen

Det er to hovedtyper av intervju-undersøkelser som brukes i avhandlingen. For det første ungdomsundersøkelsene fra Århus amt fra 1979 og 1988, der preses selv har vært en av prosjektlederne. For det andre ulike undersøkelser av utvalg som er representative for den voksne danske befolkning, først og fremst velger-undersøkelsene, fra 1971 og fram til 1990.

Ungdomsundersøkelsene har et rikt variabel-tilfang når det gjelder å belyse avhandlingens problemstillinger, og baser som tillater komplekse multivariate analyser. De utmerker seg også med et velfundert design. I den siste undersøkelsen er den samme alderskohorten fortsatt representert, slik at en kan studere utviklingen for denne kohorten. I tillegg er yngre aldersklasser tatt med, slik at en også kan sammenlikne yngste aldersgruppe på de to tidspunktene.

Ottar Hellevik

“Fra tilskuere til deltagere”: Utdrag av opposisjonen ved Lise Tøgebys doktordisputas

Lise Tøgebys doktorgradsavhandling er satt sammen av en ti år gammel mindre bok på dansk og 6 artikler på engelsk publisert eller under publisering i internasjonale fagtidsskrifter på 90-tallet (Tøgeby, 1984; 1992; 1994a-c; 1995a-b). Hun har også skrevet en utfyllende sammenfatning av arbeidene på dansk med samme tittel som avhandlingen: *Fra tilskuere til deltagere. Den kollektive politiske mobilisering af kvinder i Danmark i 1970'erne og 1980'erne* (1994d).

Bidragene har det til felles at de tar opp ulike sider ved kjønnsforskjeller i politisk deltakelse, og at de er empiriske analyser av danske intervju-undersøkelser. Det er sentrale faglige og samfunnsmessige spørsmål som behandles, og det på en måte som både imponerer og gleder. Dette er empirisk samfunnsforskning på sitt beste, der tidligere forskning danner utgangspunkt for interessante teoretiske diskusjoner og avklaringer, og skarpsindige empiriske analyser avdekker ny kunnskap. Samtidig er utformingen forbilledlig klar og velskrevet, slik at arbeidet burde være tilgjengelig for et bredere interessert publikum, spesielt den sammenfattende beskrivelsen. Analysene legges ikke mer komplisert opp enn det problemstillingene tilsier, i kontrast til hangen til overdrevent statistisk raffinement som gjør deler av dagens kvantitative samfunnsforskning utilgjengelig utenfor en liten krets av spesialister.

I denne forkortede gjengivelsen av opposisjonen er den tradisjonelle gjennomgangen av hovedpunkter i doktorgradsarbeidet blitt skåret ned, til fordel for de kritiske innvendingene som ble diskutert med preses. Ganske kort skal noen av de sentrale punktene nevnes, uten å gå gjennom hvert arbeid for seg, eller gjøre rede for akkurat hvilke synspunkter som forekommer hvor.

Hovedpunkter i avhandlingen

Det er to hovedtyper av intervju-undersøkelser som brukes i avhandlingen. For det første ungdomsundersøkelsene fra Århus amt fra 1979 og 1988, der preses selv har vært en av prosjektlederne. For det andre ulike undersøkelser av utvalg som er representative for den voksne danske befolkning, først og fremst velger-undersøkelsene, fra 1971 og fram til 1990.

Ungdomsundersøkelsene har et rikt variabel-tilfang når det gjelder å belyse avhandlingens problemstillinger, og baser som tillater komplekse multivariate analyser. De utmerker seg også med et velfundert design. I den siste undersøkelsen er den samme alderskohorten fortsatt representert, slik at en kan studere utviklingen for denne kohorten. I tillegg er yngre aldersklasser tatt med, slik at en også kan sammenlikne yngste aldersgruppe på de to tidspunktene.

De øvrige surveyene gir mulighet for å trekke enda lengre utviklingstrender, og for å kontrollere at de tendensene som vises i forsterket form i et ungdomsmateriale gjenfinnes i befolkningen som helhet. På enkelte punkter supplerer de også variabel-tilfanget.

Sammenfattende kan en si at de avhengige variablene i avhandlingen er aspekter ved politisk deltakelse, med de to hovedkategoriene omfang og innhold. Den første kan deles inn i deltakelse i ulike typer av politiske aktiviteter, som i valg, partier, fagforeninger og grasrotvirksomheter. I den andre finner vi ulike typer av politiske holdninger og partipreferanse.

Den grunnleggende uavhengige variabelen er kjønn; spørsmålet er hele tiden om det foreligger forskjeller i deltakelsen for kvinner og menn. Den andre hovedvariabelen er tid, med spørsmål om mønsteret for kjønnsforskjeller har endret seg i løpet av det tidsrommet undersøkelsen dekker.

Hovedkonklusjonen er at det i løpet av de siste 25 år har skjedd en dramatisk utvikling der de markerte kjønnsforskjeller i *omfanget* av den politiske deltakelsen som er beskrevet i tidligere statsvitenskapelige studier har veket plassen for likhet, samtidig som kvinner og menn er blitt mer ulike når det gjelder *innholdet* i deltakelsen, uttrykt i politiske holdninger og stemmegivning.

Her er det fristende for en nordmann å bruke den norske EU-striden som illustrasjon. Preses bruker selv utfallet av den første danske Maastricht-avstemningen i juni 1992 som eksempel på at kvinners politiske deltakelse har betydning, det var den sterke motstanden blant kvinner som førte til et knapt nei. I 1972 var det i Norge ifølge offisiell valgstatistikk en forskjell på 6 prosentpoeng mellom andelen menn og andelen kvinner som deltok i folkeavstemningen. Ifølge utvalgsundersøkelser var det nei-flertall både blant kvinner og menn, men 4 prosentpoeng høyere blant kvinnene. I den folkeavstemningen som fant sted 22 år etter, i november 1994, er deltakelsesforskjellen redusert fra 6 til 2 prosentpoeng (ifølge MMIs valgdagsundersøkelse), mens meningsforskjellen er økt fra 4 til 9: nå stemte 57 prosent av kvinnene og 48 prosent av mennene nei.

Igjen får ulikheten i stemmegivning politisk effekt. Norge ble ikke medlem fordi nei-flertallet blant kvinnene var sterkere enn ja-flertallet blant mennene. Blant svenskene ble utfallet motsatt fordi balansen vippet motsatt vei. Og for å knytte tråden tilbake til Danmark, så tyder de norske meningsmålingene på at nei-flertallet i den første Maastricht-avstemningen, "skapt" av de danske kvinner, hadde stor betydning for opinionsutviklingen i Norge.

Ved siden av faktisk deltakelse undersøkes også holdningsmessige variabler som kan ses som predisposisjoner for å engasjere seg politisk, slik som politisk interesse og følelse av politisk effektivitet. Her viser resultatene noe overraskende at tendensen til at flest menn erklærer seg meget interessert ikke svekkes over tid. Til gjengjeld utvikler det seg et mønster der kvinner er mer aktive enn menn på samme interesse-nivå, som kompenserer for at færre kvinner er interessert.

Dette framheves som et viktig nytt trekk. I stedet for at kvinner som tidligere har mindre "nytte" av en ressurs som politisk interesse, får vi på åttitallet

det motsatte mønsteret, større effekt for kvinner enn for menn av høy politisk interesse på deltakelsen.

Når det gjelder det andre settet med avhengige variabler, de som betegner det politiske innholdet i deltakelsen, analyseres dette blant annet i form av holdninger til kvinners politiske innflytelse, radikalisme-konservatisme, post-materialisme, toleranse, og ulike utenrikspolitiske holdninger. Her kjennetegnes utviklingen på syttitallet av en vekst i venstre-orienterte og feministiske holdninger, både for menn og kvinner, men særlig sterkt for unge, velutdannede og politisk engasjerte kvinner. Det gir seg også utslag i en klar kjønnsforskjell i partivalg, der spesielt unge kvinner ofte stemmer på venstre-partier.

Hele dette mønsteret, med økt politisk aktivitet kombinert med et sammenvevd knippe av feministiske og venstreradikale holdninger blant grupper av kvinner, karakteriserer preses som en kollektiv politisk mobilisering av kvinner, et sentral begrep i avhandlingen.

Følger vi utviklingen videre, skjer det på noen punkter en endring i bildet mot slutten av åttitallet. Den politiske aktiviteten synker noe i grupper der den var høyest, og koblingen mellom ulike typer av holdninger blir mindre klar. Det skjer en slags feministisk demobilisering og avideologisering, som har en parallell i svekkelsen av den organiserte kvinnebevegelsen.

Oppslutningen om feministiske holdninger avtar imidlertid ikke når vi ser på befolkningen som helhet. Skiller vi mellom ulike grupper av kvinner, på den ene siden de velutdannede og politisk engasjerte, på den andre de med lav utdanning og mindre engasjement, viser det seg over tid en utjevning i feministiske holdninger, med en nedgang i oppslutningen blant de første, og en økning innenfor de siste. Vi har et mønster en ofte finner i diffusjonsprosesser, når nye oppfatninger spres fra fortroppene til brede befolkningsgrupper.

En beslektet endring i løpet av åttiårene gjelder tendensen til en sterkere venstreorientering blant kvinner enn blant menn. Opprinnelig gjaldt dette bare for de høyt utdannede, mens kvinner med lav utdanning var mer høyreorientert enn tilsvarende for menn. Etter hvert endrer dette bildet seg slik at kvinner uansett utdanningsnivå er mer radikale enn menn. Igjen kan dette oppfattes som et tegn på at strømninger som startet innenfor kvinneaktivist-miljøer på sytti-tallet, i løpet av åtti-årene har fått bredere gjennomslag innenfor den kvinnelige del av den yngre danske befolkningen.

Dette er noen hovedtrekk ved det bildet som tegnes i avhandlingens ulike deler av utviklingen når det gjelder omfang og innhold i kvinners og menns deltakelse i politikk i Danmark i løpet av de siste 25 årene. Uten at like omfattende analyser foreligger for de andre nordiske land, kan tilsvarende tendenser spores også her. Spørsmålet er så hvordan såpass omfattende endringer kan ha skjedd i løpet av et kort tidsrom, endringer i mønstre som inntil nylig i faglitteraturen ble oppfattet som tungt forankrede og nærmest uforanderlige trekk ved våre samfunn. Hvilke endringer i potensielle årsaksfaktorer har funnet sted i det samme tidsrommet?

Her legger preses avgjørende vekt på utviklingen i arbeidslivet. Så sent som i 1960 var for eksempel ikke mer enn litt over en firedel av gifte kvinner i alde-

ren 25-44 år yrkesaktive, og i 1970 bare såvidt over halvdelen. I 1979 var tallet 81 prosent, i 1990 er det ikke lengre forskjell mellom menn, ikke-gifte kvinner og gifte kvinner i denne aldersgruppen. Samtidig er forskjellene i utdanningsnivå langt på vei utvisket, med den presisering at flere kvinner enn menn avslutter almen videregående utdanning, mens det fortsatt er en viss tendens til at flere menn skaffer seg yrkesutdanning.

Parallelt med utviklingen i retning av likhet i utdanning og yrkesaktivitet, har det skjedd en sterk utbygging av det offentlige tilbudet for organisert barnepass. Tidsstudier registrerer også en større likhet i de to kjønns bruk av tid på ulønnet husarbeid, både som en følge av at menn investerer mer og kvinner mindre tid. Vi får ikke bare en større faktisk likhet i kvinners og menns deltakelse i yrkes- og familie-liv, det kan også registreres dramatiske endringer i de oppfatninger både menn og kvinner har av disse rollene.

Resultatet totalt sett er, med preses egne ord: "at Danmark i løbet af en forholdsvis kort periode har bevæget sig fra en samfundstype til en anden, nemlig fra et samfund hvor mænd og kvinder levede mere eller mindre hvert sit liv i hver sin sociale sfære, til et samfund hvor mænd og kvinder deles om arbejdslivet og deles om familielivet" (1994d: 27).

Utviklingen innebærer for det første at kvinner har fått samme tilgang som menn på ressurser av betydning for politisk deltakelse, både når det gjelder utdanning og erfaringer og økonomisk uavhengighet gjennom yrkesaktivitet. Videre påviser preses at disse ressursene nå betyr like mye for å stimulere deltakelsen for de to kjønnene, de har samme "bruksverdi", i skarp kontrast til funnene fra en rekke tidligere studier som har vist store forskjeller mellom for eksempel høyt utdannede kvinner og menn i politisk aktivitet.

Dette nye trekket setter preses i sammenheng med et annet utviklingsforløp, oppblomstringen av kvinnebevegelsen og aktive kvinnegrupper. Preses taler om en "omfattende kollektiv mobilisering af kvinder". Jeg siterer fra sammendraget: "Nye identitetsskabende og mobiliserende aktivitetsformer blev taget i brug og holdningerne blev mere radikale og mere sammenhengende. Kravet om frigørelse fra mandssamfundet blev formulert af den nye kvindebevægelse. Og kvindebevægelsens basisgrupper og de store uddannelsesinstitutioner udgjorde hensigtsmæssige netværk til at sprede budskabet, ændre bevidstheden og øge aktiviteten" (1994d: 16-17).

I dette korte sammendraget av hovedpunkter i avhandlingen er nødvendigvis mange interessante poenger blitt forbigått, samtidig som diskusjonen av de punktene jeg har tatt opp blir summarisk og uten de detaljer og nyanser vi finner i avhandlingen. Spesielt vil jeg fremheve den imponerende evnen preses har til å se alternative tolkingsmuligheter, som hun så med stor oppfinnsomhet tester gjennom multivariatate analyser. Nå er det imidlertid de punktene der det er mulig å reise kritiske innvendinger som skal fokuseres.

Bruken av årsaksmodeller

Det er ikke mange steder jeg finner grunn til å sette spørsmålstegn ved tolkingen av analyseresultater, men ved et par anledninger er jeg i tvil om de antakel-

sene som gjøres om årsaksrelasjoner. Et sted diskuteres den sterke sammenhengen mellom utdanning til omsorgsyrker og kritiske holdninger til offisiell dansk utenrikspolitikk. "Even if there is an element of self-selection involved, these results give support to the hypothesis that so-called women's values are developed by training within the caring professions and that these values subsequently cause critical attitudes towards foreign policy" (1994b: 12). Kan det ikke tenkes at denne sammenhengen snarere kan forklares av at "kvinneverdier" påvirker både utdanningsvalg og holdninger?

Et annet eksempel er slutninger om skilsmisse og barnetall som årsak til radikaliserings: "... a divorce in Denmark in 1988 has the same radicalizing impact on men and women" (1994a: 18). Samme sted kommenteres også tendensen til lavere andel stemmer for venstre-partier blant kvinner med mange barn: "More children seem to create a stronger attachment to traditional values and subsequently less of a left wing vote." Tilsvarende for holdninger: "Children do not have any impact on men, whereas the first child renders women more left-wing and the next child renders them more right-wing" (1994a: 19-20).

Om den siste tolkingen sies det at en alternativ forklaring er at barnetall kan påvirkes av tradisjonelle verdier snarere enn det motsatte (1994a: 18). Men dette betones lite i den videre drøftingen. Og et slikt forbehold burde vel også være tatt for tendensen til å skille seg, at dette kan tenkes å være vanligere i radikale miljøer enn i miljøer med mer tradisjonell verdiorientering.

Flere steder, spesielt i boken *Politik - også en kvindesag* (1984), brukes det årsaksmodeller og stianalyse til å dekomponere sammenhengen mellom kjønn og politisk deltakelse. Som eksempel kan vi ta figuren på side 92. Her foretas det først en kontroll for sosiale kjennetegn som alder, bopel, barn, skoleutdanning og sosialbegivenheter. Dette reduserer sammenhengen med .05. Etter som bare variabler som er korrelert med kjønn (og deltakelse) vil endre kjønns effekt ved kontroll, er et spørsmål hvilke av disse variablene dette gjelder, og hvilke som kunne vært utelatt fra analysen.

Etter som kjønn kommer først, vil hele den bivarierte sammenhengen være kausal effekt. Dermed burde den indirekte effekten også inneholdt komponenten på .05 via sosiale variabler, og "samlet effekt" vært angitt som .20. Tilsvarende innvendinger kan rettes mot de andre analysene, slik som figur 4 (1984: 104). I figur 1 og 2 (1984: 63, 65) er barn den uavhengige variabelen som ses i forhold til deltakelse. Her må det være riktig å kalle den komponenten som skyldes de øvrige sosiale variablene for spuriøs sammenheng.

Måling av politisk interesse

Så over til et måleproblem. I en omfattende diskusjon av politisk interesse er hovedfunnet at færre kvinner enn menn sier de er meget interessert i politikk, men samtidig at interesserte kvinner oftere er aktive enn tilsvarende tall for menn (1984: 73-80). Dette gis følgende kommentar: "Det har altså vist sig, at kvinder på en række områder er mere effektive end mænd til at omsætte deres politiske interesse i politisk aktivitet" (1984: 77). Med andre ord et resultat,

som er det motsatte av tidligere funn, der ressurser tilsynelatende har hatt mindre effekt på deltakelsen for kvinner enn for menn.

Det spørsmålet jeg vil stille, er om ikke en annen tolking kan tenkes. I et annet arbeid kommenterer preses funn når det gjelder følelse av politisk effektivitet, der kjønnsforskjellen ikke er blitt mindre i 1990: "The result raise the question of the validity of political efficacy as an indicator of political involvement, however" (1994c: 15). Det samme spørsmålet kan utvilsomt reises når det gjelder selvrapportert interesse. Hvis vi kjente individenes plassering på den underliggende latente interessevariabelen, kunne det kanskje tenkes at kvinner må være plassert høyere før de sier seg interessert. Sammenhengen med faktisk deltakelse kan ses på som en validitetstest, som tyder på at interesse spørsmålet fungerer ulikt for kvinner og menn.

Her er det funnet som preses rapporterer, at menn ikke bare oftere gir riktige svar på kunnskapsspørsmål, men også oftere gale, interessant og i samsvar med liknende tester jeg har gjort i Norge. Menn vil nødvendigvis svare vet ikke på et kunnskapsspørsmål, og gjetter derfor heller. Kanskje har de av liknende grunner også vanskeligere for å si seg lite interessert i politikk. Med andre ord, spørsmålet er om dette mønsteret faktisk viser at kvinner har mindre av ressursen interesse men utnytter den bedre, eller om det snarere er tale om likhet i "objektiv" interesse og i dens effekt på deltakelsen for de to kjønnene.

Problemer knyttet til ja-siing

Jeg skal nå over til et annet måleproblem, som kan ha betydning for noen av de konklusjonene som trekkes i avhandlingen, når det gjelder toleranse (1994c) og dimensjonaliteten i feministiske holdninger (1995b). Det jeg er opptatt av er forekomst av ja-siing (*response set*), som kan være betydelig når en bruker påstander som respondentene skal si seg enig eller uenig i. Dette problemet ble viet stor oppmerksomhet av kritikere (se f.eks. Couch og Kenniston, 1960) av den klassiske studien av den autoritære personlighet (Adorno m.fl., 1950), men blir i andre sammenhenger ofte oversett. Blant annet gjelder dette Mokkens bok (1971) om skalering som det blir flittig henvist til i avhandlingen.

Ja-siing er noe en kan oppdage dersom det i en undersøkelse brukes påstander med forholdsvis likt innhold men motsatt tendens. Det viser seg da gjerne at en del respondenter gir inkonsistente svar, enten ved å si seg enig med begge eller uenig med begge. I tabell 1 gis det noen slike eksempler fra en større norsk undersøkelse jeg selv arbeider med. Graden av ekvivalens kan selvsagt diskuteres, men likevel er de til dels store andelene som sier seg enige i motsatte påstander egnet til å forbause. Noe av grunnen er utvilsomt at påstandene til dels dreier seg om forhold de intervjuede ikke har noen klare forhåndsoppfatninger om, slik at de er lettere påvirkelige.

Det viser seg videre at ja-siing er sterkt korrelert med utdanning, slik en også har funnet i kritiske studier av "Den autoritære personlighet" og andre undersøkelser av dette fenomenet. Med økningen i utdanningsnivået blant yngre er det heller ikke overraskende at ja-siing er mest utbredt blant eldre (tabell 2). I et av doktorgradsarbeidene bruker preses 10 spørsmål omkring kvinner og

arbeid og kvinner og politikk til en analyse av dimensjoner i feministisk ideologi (1995b). Rimelig nok konkluderes det med at de to feltene danner hver sin dimensjon. En nærmere gransking av materialet gir imidlertid klare indikasjon på at resultatene påvirkes av ja-siing (tabell 1 og 2, 1995b).

Tabell 1. Forekomst av konsistente (enig-uenig/uenig-enig) og inkonsistente (enig-enig/uenig-uenig) svarmønstre for antatt motsatte påstander (MMI: Norsk Monitor 1985-1991, N=13.339, Prosent, vet ikke utelatt)

		Svarmønstre		
		E-E	U-U	E-U
A	Alle grupper bør ha en fast leder som tar avgjørelser de andre må rette seg etter	21	14	61
B	Jeg foretrekker grupper uten ledere, der alle kan ta initiativ og få tingene gjort			
A	Man bør alltid sette hensynet til andre foran egne ønsker	7	34	57
B	Folk burde tenke mer på seg selv, og ikke så mye på barna sine			
A	Jeg foretrekker å holde en viss avstand til andre mennesker.	34	5	56
B	Jeg ønsker å tilhøre en gruppe der man har utviklet nære og varme kontakter			
A	Det er alltid viktig å holde hodet kaldt, og ikke la seg rive med av følelser	38	11	47
B	Følelser er viktigere enn logikk og fornuft.			
A	Livet på landet er mer tilfredsstillende enn livet i byer	8	15	73
B	Bylivets mange muligheter betyr mere for meg enn natur og frisk luft			
A	Selv anerkjente bedrifter kan komme til å lage dårlige og uholdbare ting hvis ikke myndighetene fører kontroll.	50	5	38
B	Det er for mye statlig innblanding og regulering i dagens samfunn			
A	Full sysselsetting kan lettere trygges hvis staten får mer innflytelse over bankenes og bedriftenes virksomhet.	20	11	54
B	Det er for mye statlig innblanding og regulering i dagens samfunn.			
A	I hverdagslivet liker jeg å planlegge i detalj og vite på forhånd hva jeg skal gjøre	55	5	38
B	Man bør i større grad følge sine innfall, og ikke være så bundet av regler og rutiner.			
A	Jeg misliker å ta ting på sparket	40	9	49
B	Man bør i større grad følge sine innfall, og ikke være så bundet av regler og rutiner			

Tabell 2. Sosial bakgrunn og ja-siing (antall ganger enig i begge påstander for de 9 parene i tabell 1; MMI: Norsk Monitor 1985-1991, Prosent)

Tendens til ja-siing:		Lav 0-2	Middels 3-4	Høy 5-9	Sum	(N)
Totalt		50	34	16	100	(13.399)
Kjønn	Mann	51	34	15	100	(6.569)
	Kvinne	50	34	16	100	(6.830)
Alder	15-29	61	30	9	100	(3.863)
	30-49	54	34	13	100	(4.404)
	50-69	41	37	22	100	(3.319)
	70+	35	38	26	99	(1.812)
Utdanning	Høy	69	25	5	99	(2.870)
	Middels+	56	34	10	100	(4.104)
	Middels-	54	34	13	101	(3.206)
	Lav	32	39	29	100	(3.049)

Det ene settet med påstander som danner yrkesdimensjonen er alle negativt formulert (eksempelvis: "Women should not work full time as long as they have small children"). To påstander (3 og 7) som har et beslektet innhold, men som er positivt formulert, utelates på grunn av lav korrelasjon eller skaleringskoeffisient (eksempel: "Today it is most fair that husband and wife share the housework equally").

De tre politiske påstandene er alle positivt formulert. Det siste spørsmålet er ikke noen påstand (5), og dermed ikke utsatt for *response set*. Det korrelerer rimelig godt med alle de andre påstandene fra begge dimensjoner.

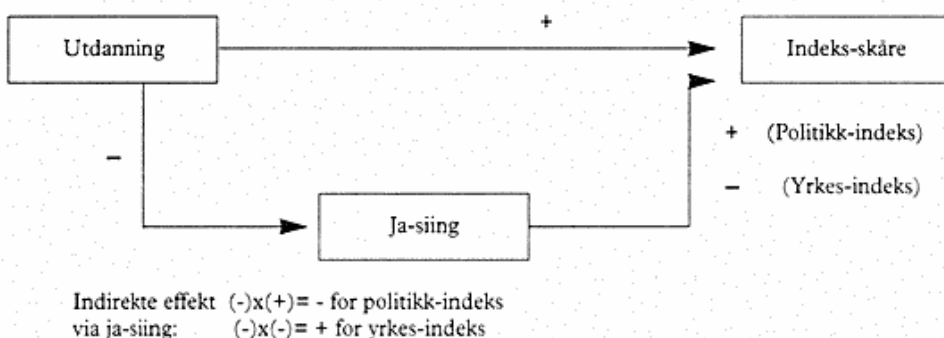
Problemet med de holdnings-indeksene som konstrueres, er at skårene vil være påvirket av ja-siing. For yrkes-indeksen vil sammenhengen med ja-siing være negativ, for politikk-indeksen positiv (ja-siing henholdsvis reduserer og øker skåren). Det ville trolig blitt en bedre indeks for yrkes-holdninger om også påstand 3 og 7 med motsatt tendens hadde vært inkludert, fordi dette ville ført ja-sierne nedover på skalaen.

Spørsmålet som nå kan reises, er om ja-siing kan forklare de mønstrene for sammenheng med utdanning og alder som er vist i tabell 5 og 8 (1995b). Det viser seg nemlig at yrkes-indeksen er klart korrelert med utdanning og alder, mens politikk-indeksen ikke er det.

En årsaksmodell viser hvorfor ja-siing kan tenkes å forklare et slikt mønster (figur 1). I modellen angis antakelser om påvirkningens fortegn basert på tidligere forskning og preses egne resultater. Høy utdanning antas å redusere tendensen til ja-siing, og å øke sjansen for feministiske holdninger til kvinners deltakelse i yrkesliv og politikk. Ja-siing antas å påvirke indeksskåren forskjellig på grunn av ulikheten i hva slags påstander som inngår i indeksene.

For yrkesindeksen vil ja-siing bidra til å forsterke korrelasjonen mellom utdanning (eller alder) og indeksen, fordi vi får en indirekte effekt via denne variabelen med samme fortegn som den direkte effekt. For politikk-indeksen vil ja-siingen derimot svekke inntrykket av korrelasjon med utdanning, fordi den indirekte effekten har motsatt fortegn av den direkte. Slik indeksene er kon-

Figur 1: Antakelser om forholdet mellom utdanning, ja-siing og skåre på de to indeksene

struert kan vi altså ikke være sikre på om det foreligger en reell forskjell i sammenheng med alder og utdanning, eller om forskjellen mellom de to indeksernes relasjon til disse variablene skyldes et måleproblem.

Liknende spørsmål kan reises i forbindelse med analysen av politisk toleranse (1994c), som viser en tendens til at kvinner på 70-tallet skåret lavere på en toleranse-indeks enn menn, en forskjell som utviskes over tid. Også her har vi å gjøre med problemer knyttet til ja-siing. Påstandene er gjennomgående negativt formulert, spesielt de som viser klare kjønnsforskjeller (tabell 1, 1994c). Det kan dermed tenkes at mindre tilbøyelighet til å si seg uenig for kvinner enn for menn, og dermed lavere toleranse-skåre, ikke avspeiler mangel på toleranse, men fjernhet i forhold til spørsmålet. Dette kan både ha sammenheng med lavere utdanningsnivå når vi går tilbake til 1971, men også, slik preses peker på, manglende integrering i politikken. Det er altså ikke diskusjonen av endringene i kvinnes forhold til politikk jeg setter spørsmålsteget ved, men tolkingen av svarene betyr. Var faktisk kvinner tidligere oftere intolerante, eller skyldes resultatene av analysen snarere en større tilbøyelighet til ja-siing hos kvinner fordi de hadde et fjernere forhold til politikk?

En måte å unngå dette måleproblemet på, er å kombinere påstander med motsatt tendens i samme indeks, slik at ja-(eller nei-)sierne kommer midt på skalaen i stedet for på den ene ekstreman. Men dette er en strategi som er i konflikt med den som Mokken anbefaler og preses følger i sin avhandling. Nettopp forekomsten av responssett gjør at påstander som er motsatt formulert får korrelasjoner som er lavere enn det en ifølge metodelæren bør ha for å kombinere dem i en indeks, men dette er nok en læresetning som bør revurderes. En annen strategi er å velge andre spørsmålsformer enn de som gir opphav til responssett, for eksempel valg mellom likeverdige alternativer.

Materialistiske versus idealistiske forklaringsfaktorer

Avslutningsvis skal jeg vende tilbake fra metode-detalljer til et hovedspørsmål i avhandlingen, hva som forklarer at kjønnsforskjellene i omfanget av den politiske deltakelsen er blitt mer eller mindre utvisket i løpet av det siste kvarte århundret. Som alt nevnt tillegger preses strukturelle endringer i kvinners livssituasjon, spesielt den økte yrkesaktiviteten, en avgjørende betydning. Samtidig betoner hun nødvendigheten av at det også finnes målrettede aktører, "kvinner, der udstikker mål, organiserer og mobiliserer" (1994d: 18).

Det spørsmål jeg vil stille, er om det siste momentet kanskje burde vektlegges enda sterkere og vies større oppmerksomhet enn det gjøres i avhandlingen. Når en tidligere skulle forklare eksistensen av kjønnsforskjeller i politisk deltakelse, har ressursforklaringer og kvinnekulturforklaringer stått sentralt. I de første antas kvinner å være mindre aktive fordi de manglet ressurser som er viktige for deltakelse, i de andre legges det vekt på at kvinner hadde andre verdier enn menn, som gjorde dem mindre tilbøyelige til å utnytte ressurser når de hadde dem.

Empiriske undersøkelser avdekket at ressursforskjeller bare i beskjeden grad forklarte deltakelsesforskjellene: det hadde større betydning at ressurssterke

kvinner var mindre aktive enn ressurssterke menn. Dette ble sett som et resultat av kjønnsroller (normer som hindret kvinnelig deltakelse) eller en spesiell kvinnekultur, der politisk aktivitet ikke ble verdsatt.

Dersom forskjeller i livssituasjon ikke har vært avgjørende for tidligere kjønnsforskjeller i deltakelse, kunne en tro at utviskingen av dem heller ikke er avgjørende for at kvinner nå deltar på like fot med menn i politikk. Den viktige endringen er at kjønnsforskjellene i ressursvariablenes effekt er forsvunnet. Med andre ord at det for eksempel betyr mer at høyt utdannede kvinner nå er like aktive som høyt utdannede menn enn at andelen med høy utdanning er blitt den samme for de to kjønn.

Utviskingen av samspillet mellom kjønn og ressursvariabler i effekten på politisk deltakelse tyder på en endring i kvinners holdninger og verdier. Spørsmålet er så hva som ligger bak. Muligens har de strukturelle endringene som preses framhever gjennom omformingen av kvinners livssituasjon og erfaringer bidratt til å endre kvinnekulturen mot større politiske aktivitet. Men kan det ikke også tenkes at import og spredning av feministiske ideer har hatt en selvstendig og kanskje avgjørende betydning for endringen i kvinners (og menns) oppfatning om kvinners politiske deltakelse? I denne sammenhengen kan det være et poeng at den kraftige veksten i aktivitet i første omgang skjer blant unge kvinner mens de studerer ved universitetet, det vil si før de er kommet ut i yrkeslivet.

Litteraturliste

- Adorno, T.W., E. Frenkel-Brunswick, D.J. Levinson og R.N. Sanford (1950). *The Authoritarian Personality*, New York: Harper and Row.
- Couch, A. og K. Keniston (1960). "Yeasayers and naysayers: Agreeing response set as a personality variable", *Journal of Abnormal and Social Psychology*, vol. 60, pp. 151-174.
- Mokken, R.J. (1971). *A Theory and Procedure of Scale Analysis*, The Hague og Paris: Mouton.
- Togeby, Lise (1984). *Politik - også en kvindesag. En sammenlignende undersøgelse af unge kvinders og mænds politiske deltagelse*, Århus: Forlaget Politica.
- Togeby, Lise (1992). "The Nature of Declining Party Membership in Denmark: Causes and Consequences", *Scandinavian Political Studies*, pp. 1-19.
- Togeby, Lise (1994a), "The Political Implications of the Increasing Number of Women in the Labour Force", *Comparative Political Studies*, pp. 211-240.
- Togeby, Lise (1994b). "The Gender Gap in Foreign Policy Attitudes", *Journal of Peace Research*.
- Togeby, Lise (1994c), "The Disappearance of a Gender Gap: Tolerance and Liberalism in Denmark from 1971 to 1990", *Scandinavian Political Studies*, pp. 47-68. Also printed in Lauri Karvonen og Per Selle (eds.), *Closing the Gap. Women in Nordic Politics*, Dartmouth.
- Togeby, Lise (1994d). *Fra tilskuere til deltagere. Den kollektive politiske mobilisering af kvinder i Danmark i 1970'erne og 1980'erne*, Århus: Forlaget Politica.
- Togeby, Lise (1995a). "Feminist Attitudes in Times of Depoliticization of Women's Issues", *European Journal of Political Research*, in press.
- Togeby, Lise (1995b). "Feminist Attitudes: Social Interests or Political Ideology?", *Women & Politics*, in press.

kvinner var mindre aktive enn ressurssterke menn. Dette ble sett som et resultat av kjønnsroller (normer som hindret kvinnelig deltakelse) eller en spesiell kvinnekultur, der politisk aktivitet ikke ble verdsatt.

Dersom forskjeller i livssituasjon ikke har vært avgjørende for tidligere kjønnsforskjeller i deltakelse, kunne en tro at utviskingen av dem heller ikke er avgjørende for at kvinner nå deltar på like fot med menn i politikk. Den viktige endringen er at kjønnsforskjellene i ressursvariablenes effekt er forsvunnet. Med andre ord at det for eksempel betyr mer at høyt utdannede kvinner nå er like aktive som høyt utdannede menn enn at andelen med høy utdanning er blitt den samme for de to kjønn.

Utviskingen av samspillet mellom kjønn og ressursvariabler i effekten på politisk deltakelse tyder på en endring i kvinners holdninger og verdier. Spørsmålet er så hva som ligger bak. Muligens har de strukturelle endringene som preses framhever gjennom omformingen av kvinners livssituasjon og erfaringer bidratt til å endre kvinnekulturen mot større politiske aktivitet. Men kan det ikke også tenkes at import og spredning av feministiske ideer har hatt en selvstendig og kanskje avgjørende betydning for endringen i kvinners (og menns) oppfatning om kvinners politiske deltakelse? I denne sammenhengen kan det være et poeng at den kraftige veksten i aktivitet i første omgang skjer blant unge kvinner mens de studerer ved universitetet, det vil si før de er kommet ut i yrkeslivet.

Litteraturliste

- Adorno, T.W., E. Frenkel-Brunswick, D.J. Levinson og R.N. Sanford (1950). *The Authoritarian Personality*, New York: Harper and Row.
- Couch, A. og K. Keniston (1960). "Yeasayers and naysayers: Agreeing response set as a personality variable", *Journal of Abnormal and Social Psychology*, vol. 60, pp. 151-174.
- Mokken, R.J. (1971). *A Theory and Procedure of Scale Analysis*, The Hague og Paris: Mouton.
- Togeby, Lise (1984). *Politik - også en kvindesag. En sammenlignende undersøgelse af unge kvinders og mænds politiske deltagelse*, Århus: Forlaget Politica.
- Togeby, Lise (1992). "The Nature of Declining Party Membership in Denmark: Causes and Consequences", *Scandinavian Political Studies*, pp. 1-19.
- Togeby, Lise (1994a), "The Political Implications of the Increasing Number of Women in the Labour Force", *Comparative Political Studies*, pp. 211-240.
- Togeby, Lise (1994b). "The Gender Gap in Foreign Policy Attitudes", *Journal of Peace Research*.
- Togeby, Lise (1994c), "The Disappearance of a Gender Gap: Tolerance and Liberalism in Denmark from 1971 to 1990", *Scandinavian Political Studies*, pp. 47-68. Also printed in Lauri Karvonen og Per Selle (eds.), *Closing the Gap. Women in Nordic Politics*, Dartmouth.
- Togeby, Lise (1994d). *Fra tilskuere til deltagere. Den kollektive politiske mobilisering af kvinder i Danmark i 1970'erne og 1980'erne*, Århus: Forlaget Politica.
- Togeby, Lise (1995a). "Feminist Attitudes in Times of Depoliticization of Women's Issues", *European Journal of Political Research*, in press.
- Togeby, Lise (1995b). "Feminist Attitudes: Social Interests or Political Ideology?", *Women & Politics*, in press.